

איגרות צדקה לעניים ממשפחות מיוחסות בעיר הבירה צנעא

תקציר

בעיר הבירה צנעא, כמו בקהילות הגדולות והבינוניות בתימן, היו מנהיגי הקהילה היהודית דואגים לעניים בצורה מאורגנת, בעיקר בתקופת החגים של פסח ושל סוכות. עזרה מסוימת הייתה גם לשבת, ואילו בשאר ימות השנה דאגו העניים לעצמם.

במאמר זה נחשוף שלוש איגרות צדקה שנכתבו במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, לחברים בקהילת צנעא המשתייכים למשפחות מיוחסות, ולא היה סיפק בידי בני משפחתם לסייע בעדם כדי לפתור את מצוקתם. באיגרות הצדקה מובאים דברי חכמים בשבח מעלת הצדקה, וכן התיאור של המצוקה שאליה נקלע נושא האיגרת בציון שמו. בכל איגרת נכתבה פנייה לקהילות ברחבי תימן כדי לסייע לנושא האיגרת בפנייתו אליהם כדי שיוכל להתקיים בכבוד, ובסוף האיגרת צירפו חכמים ודיינים מקהילת צנעא את חתימותיהם. חשיבות גדולה יש לנוסח האיגרות המתפרסמות במאמר. הן עשירות במוטיבים ספרותיים, כגון: שימוש בגרשיים במילה מסוימת כדי להבליט שינוי משמעות, רמזים בציון התאריך, וכן ביטויים מיוחדים המאפיינים את לשונם של בני תימן.

מילות מפתח: זוזים, עניים, צדקה, קופת הקדש, מוטיבים ספרותיים.

הקדמה

עוד מתקופה קדומה, הייתה בעיר צנעא בירת תימן, תקנה שהסדירה קופת הקדש לטובת העניים שנקראה "קופת ההקדש". מקופה זו דאגו לספק את צרכי העניים בעיקר בתקופת החגים של פסח ושל סוכות. בערבי שבת דאגו לעניים לפת לחם, בכך שהיו ממונים עוברים בין הבתים ואוספים ככרות לחם, ובחיי היום יום דאגו העניים לעצמם. כמו כן דאגו גם בשנים רצופות של בצורת, שהיו שכוחות בתימן, וכן כשהשלטון בצנעא לא היה יציב, והיהודים סבלו ממצוקות הרעב.¹

1 בעניין זה ראו בהרחבה: אהרן גימאני, "הנהגת הקהילות בתימן ובעיית העניים בעת החדשה", לא יסור שבט מיהודה: הנהגה, רבנות וקהילה בתולדות ישראל, מחקרים מוגשים לפרופ' שמעון שוורצפוקס, בעריכת יוסף הקר וירון הראל, ירושלים תשע"א, עמ' 159–164;

בכתב יד שהועתק בראשית המאה השבע-עשרה בצנעא, שהוא העתקה של "פְּרָשָׁה"² – חמישה חומשי תורה, בשני כרכים, ומצוי ברשות שמעון קאפח מירושלים, מובא בדפים האחרונים של כרך א לספרים בראשית ושמות, נוסח קצר של איגרת צדקה, ללא ציון שמות וללא חתימות.³ לקמן נוסחה:

מודעא רבא⁴ לאחינו בני ישראל, רחמנים בני רחמנים, גומלי חסדים בני גומלי חסדים,⁵ על אודות האיש המסכן, שמו לא רצינו לכתבו מפני הבושה, שהגיע לפרק נשואין וכבר השתדל ומצא קצת עזר.⁶ ועכשיו עת הזמיר הגיע,⁷ ונשאר במסוה הבושה על פניו, אנה יפנה לעזרה, ובתוחלת ממושכה⁸ יום יום, איזה דרך ישכן אור,⁹ אולי יבנה ממנה.¹⁰ ועכשיו בא לחלות פנינו שנעשה עמו קצת עזר, אולי יזכה לגמרה של מצוה. ובכן בואו אחי בואו ריעי, חוסו על המסכן הזה, שיראת ה' על פניו מנעוריו, והתירו פסת ידכם לו כיד ה' הטובה עליכם,¹¹ והחלש יאמר גבור אני.¹² והשם יחשוב לכם המעט להרבה. וכל המרחם מרחמין עליו מן השמים.¹³ ואל תשיבו פניו ריקם. ובשכר זאת, יריק לכם השם שפע מהברכה העליונה.¹⁴

- הניל, "כתבי מינוי לקופת ההקדש בצנעא במאה ה-18", פעמים 139–140 (תשע"ה), עמ' 285–308; הניל, "פסח בצנעא בשנת הרעב תקפ"ח (1828)", תהודה 17 (תשנ"ז), עמ' 72–75.
- 2 פרשה היא העתקת פסוקי התורה בתוספות מסוימות, כגון התרגום הארמי, תפסיר רס"ג ופירוש רש"י. ראו: הרב עמרם קרח, סערת תימן, ירושלים תשי"ד, עמ' צח.
- 3 התצלום של כתב היד נמצא במכון לתצלומי כתבי היד שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים (=מתכ"י), ומספרו F72970.
- 4 בבלי, שבת פח ע"א.
- 5 בבלי, כתובות ח ע"ב.
- 6 עזר, במובן אישה, כלומר שהתחיל בשידוכי אישה מסוימת.
- 7 שיר השירים ב, יב. ורומז שהגיע הזמן לשאתה לאישה.
- 8 על פי משלי יג, יב.
- 9 על פי איוב לח, יט.
- 10 על פי בראשית טז, ב.
- 11 על פי נחמיה ב, ח.
- 12 על פי יואל ד, י.
- 13 בבלי, שבת קנא ע"ב: "כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים".
- 14 פרטים על כתב היד ופרסום תוכחת מוסר על מאורעות שנת תפ"ד (1724) לר' יוסף בן צאלח, שנכתבה בדפי הפתיחה של כרך א, ראו: Aharon Gaimani, "Rabbi Yosef ben Salih's Moral Rebuke Concerning the Events of 1724 in Yemen", *Hebrew Studies* 57 (2016), pp. 157–175.

במאמר זה אחשוף שלוש איגרות צדקה מהמחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, השייכות למשפחות מיוחסות בעיר הבירה צנעא, ובכך לנסות לדאוג לשיפור מצוקתם מחוץ למקום מגוריהם.

תוכן האיגרות

באיגרות המתפרסות להלן לא צוין שם המקום של כותבי האיגרות, אך הפרטים העולים מן האיגרות יש בהן ללמד שנכתבו בצנעא וקשורות למשפחות מיוחסות. האיגרות הראשונה והשלישית הופנו לכלל קהילות תימן, ובאיגרת השנייה הייתה פנייה לשתי הקהילות: *בְּסִמָּה ו-גְּבִי*,¹⁵ בתוספת ציון שמות של אישים מהן. באיגרת הראשונה לא צוין התאריך, ובשתי האיגרות האחרונות צוין התאריך. בכל האיגרות נרשם שם המבקש, וכן נרשמו החכמים החותמים על האיגרות.¹⁶ באיגרת הראשונה, כותב האיגרת חותם את דבריו בתפילה, שבזכות קיום מצוות הצדקה, יזכור אותם בורא עולם להעלותם מתימן לארץ ישראל: "ואולי בשכר זאת יעלה זכרונינו לטוב לפני אבינו מרחם, למהר לשלחינו מן הארץ הלזו, אל ארץ טובה ורחבה, ארץ אשר ה' דורש אותה מראשית השנה ועד אחרית שנה". כנראה, ההתעוררות לעלייה לארץ ישראל שהייתה בתקופת שלטונם של התורכים,¹⁷ גרמה לכותב האיגרת להביע את רגשותיו בעניין זה. לקמן תוכן קצר של האיגרות.

איגרת א. האיגרת נכתבה עבור סיוע ליחיה בן הרב סאלם בן הרב יוסף צאלח משושלת הרב יחיא צאלח (מהרי"ץ), גדול פוסקי תימן שחי במאה השמונה-עשרה. על פי החתימות זמנה המחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. על האיגרת חתמו ארבעה חכמים: הרב סלימאן בן דוד

15 הן שוכנות במרכז תימן דרומית מערבית לעיר הבירה צנעא, ראו: משה גברא, אנציקלופדיה לקהילות היהודיות בתימן, בני ברק תשס"ה, עמ' 85, 265–266; ילקוט תימן, לקסיקון, בעריכת יוסף טובי ושלום סרי, תל אביב תשס"א, עמ' 128.

16 בדרך כלל לא הייתה הקפדה לציון התאריך או מקום הכתיבה, משום שכנראה לא ראו צורך בכך, ודי היה בכתיבת האיגרת וכן בציון החכמים החותמים כדי למלא את מטרתה. ראו Aharon Gaimani, "Letters of Charity from Yemen", *Hebrew Studies*, 64 (2013), pp. 169–170.

17 התורכים כבשו את צנעא בשנת תרל"ב (1872) ושלטונם נמשך עד ראשית שנת תרע"ט (1918).

צאלח,¹⁸ הרב סאלס בן סאלס שמן,¹⁹ הרב חיים בן יוסף קרח,²⁰ הרב סאלס בן יחיא חבשוש.²¹

איגרת ב. האיגרת נכתבה עבור סיוע לנישואי בנו של הדיין הרב אברהם צאלח.²² את האיגרת כתב האב הדיין הרב אברהם צאלח בחודש אייר תרנ"ו (מאי 1896) וחתם את שמו. הרב אברהם צאלח הוסיף דברי חיזוק למתן הצדקה, ושני חבריו בבית הדין הוסיפו את חתימתם: אב בית הדין הרב סלימאן בן סאלס צאלח,²³ והדיין הרב יוסף בן דוד מנזלי.²⁴

איגרת ג. האיגרת נכתבה עבור סיוע לרב ישראל בנו של הרב חיים קרח. זמנה של האיגרת הוא: ד' בשבט תרנ"ח (27 בינואר 1898). בשנה זו היה רעב

- 18 הוא הנין של גדול פוסקי תימן, הרב יחיא צאלח (מהרי"ץ). הוא חתום על איגרת ששלחו נכבדי העיר צנעא לחכמי ירושלים בשנת תרמ"ב (1882). ראו: הרב יוסף קאפת, "שלוחים נשכחים לתימן", כתבים, ב, ירושלים תשמ"ט, עמ' 889. כמו כן הוא נזכר בשתי איגרות הקשורות למשיחיותו של יוסף עבדאללה משיח השקר האחרון שהחל לפעול בתימן בשנת תרמ"ח (1888). ראו: יהודה רצהבי, "גולת תימן", בתוך בואי תימן, בעריכת הנ"ל, תל אביב תשכ"ז, איגרות ב-ג, עמ' 209-210.
- 19 נולד בשנת ת"ר (1840) לערך ונפטר בשנת תרס"ה (1905). כיהן בתפקיד סגן ראש הישיבה הגדולה, שמשכנה היה בבית כנסת צאלח שבצנעא. ראו: הרב עמרם קרח, סערת תימן, ירושלים תשי"ד, עמ' מט, סו, קעד מס' 57; הרב שלום קרח, אגרת בוכים, בית שמש תשכ"ג, עמ' כב; יהודה רצהבי, תורתן שלבני תימן, קריית אונו תשנ"ה, עמ' קצד; משה גברא, אנציקלופדיה לחכמי תימן, א, בני ברק תשס"א, עמ' 628-629. ערך "שמן, שלום בן שלום".
- 20 נולד בשנת תקפ"ד (1824) לערך ונפטר בשנת תרע"ד (1914). מתלמידיו של אב בית הדין, הרב יוסף קארה. לא כיהן בתפקיד דיין, אך לעיתים שימש בדיינות. הוא נמנה עם חשובי החכמים במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. קרח, שם, עמ' מה-מו, קעד מס' 62. וראו גם: שם, עמ' לד, סעיף יא; גברא, שם, עמ' 558-559, ערך "קורח, חיים בן יוסף בן שלום". כיוון שהיה ראש רבני הדור, ורוב הרבנים שאחריו היו תלמידיו, נזכר באיגרת השלישית בתארים נשגבים: "מורינו ורבינו מאור הגולה מאריה דאתרין כבוד החכם השלם חיים קרח".
- 21 נולד בשנת תקפ"ה (1825) לערך ונפטר בשנת תרס"ה (1905). משנת תרמ"ח (1888) עמד בראש הישיבה הכללית של קהילת צנעא. קרח, שם, עמ' מט; גברא, שם, עמ' 135, ערך "חבשוש, שלום בן יחיא".
- 22 נולד בשנת תקפ"ה (1825) לערך ונפטר בשנת תרס"ה (1905). נמנה עם חברי בית הדין. קרח, שם, עמ' סה, קעד מס' 58; נחשון, שם, עמ' 122-123; גברא, שם, עמ' 494-495, ערך "צאלח, אברהם בן צאלח (נין מהרי"ץ)"; אהרן גימאני, "דופי הזמן" לר' סעיד בן מוסא על מאורעות שנת תרס"ה (1905), ציון עח (תשע"ג), עמ' 240.
- 23 נולד בשנת תקפ"ב (1822) לערך ונפטר בשנת תרס"ב (1902). כיהן בתפקיד אב בית הדין. קרח, שם, עמ' סב, קעד; יחיאל נחשון, דיוקנאות בהנהגה היהודית בתימן במאה הי"ח-י"ט, נתניה תשנ"ד, 124-123; גברא, שם, עמ' 505, ערך "צאלח, שלמה בן שלום".
- 24 נולד בשנת תקס"ד (1804) לערך ונפטר בשנת תרנ"ט (1899). נמנה על חברי בית הדין. קרח, שם, עמ' סא, קעד מס' 51; נחשון, שם, עמ' 121-122; גברא, שם, עמ' 330, ערך "מנזלי, יוסף בן דוד".

כבד שהפיל חללים רבים בצנעא.²⁵ כשנה לאחר כתיבת האיגרת נפטר הרב ישראל והוא כבן 35 שנים.²⁶ על האיגרת חתומים שמונה חכמים.²⁷ והבולטים שבהם הם חברי בית הדין: הדיין הרב יוסף בן דוד מנזלי,²⁸ הדיין הרב אברהם בן הרב צאלח,²⁹ ואב בית הדין הדיין הרב סלימאן בן סאלם צאלח.³⁰ הרב שלום גמל שכיהן בתפקיד חכם באשי, הוסיף את חתימתו לאחר שכתב מספר משפטים בשבח המבקש ובזירוז המתנדבים.³¹

מוטיבים ספרותיים המופיעים באיגרות

שימוש בגרשיים: לעיתים הוסיף הכותב גרשיים על מילה מסוימת כדי להבליט שינוי משמעות או צורה ביחס למקור.

באיגרת א נכתב **צדק"ה**. מילה זו נכתבה בחלק הפתיחה של האיגרת, וכנראה רצה לרמוז מלבד משמעות הפתיחה, גם במשמעות שיעשו גם צדקה; **ונחسر מאו"ר הלבנה**. הגרשיים על המילה מאו"ר באים לרמוז על פגימת הלבנה, ולבטא את השיבוש בחיי היום יום שהיה לאדם הפונה לעזרה, שנדמה בחשיבותו לאור הלבנה, וכעת נחסר; **ודבקו עליו צערי"ם זה בזה**. הגרשיים של המילה צערי"ם באים לבטא את ריבוי הסבל והצער. "צערים" הוא ריבוי לא שכיח למילה צער.

25 הרב עמרם קרח כתב בעניין הרעב: "נכנסה שנת התרנ"ח (1898) אין שובר ואין משביר. עוני ודוחק מזונוות, ובחציה האחרון שרר הרעב מיוקר שערי תבואה עד שנשתוה שער החטים והפולים, הדורה והעדשים, רבאעי (שלשה ק"ג וחצי, בערך) בריאל. ודלת העם, יום יום חללים מתים מזלעפות רעב, ובכל הרחובות סובבים נפוחי כפן, שואלים לחם ואין נמצא. אנשים רחמנים היו מערבים קמח דורה ומים ומרתיחים אותם ומחלקים לכל עני, כמו רביעית או יותר מעט, והוא הנק'רא] מטיט (דיסה רכה), ויש שהיו מתנדבים ומחלקים אפרסקים וחתיכות חבושים". קרח, שם, עמ' נט.

26 ראו הרב קאפח, "הרה"ג רבי חיים קרח זצ"ל", כתבים, (לעיל הערה 18), עמ' 1004.

27 אולי החתימות הבלתי מופיעות באיגרת, הן של חכמים מחוץ לצנעא שהוסיפו את חתימתם על האיגרת, כשהגיע למקומם לרגל בקשת הסיוע.

28 ראו עליו לעיל הערה 24.

29 ראו עליו לעיל הערה 22.

30 ראו עליו לעיל הערה 23.

31 נולד בשנת תרי"ט (1859) ונפטר בשנת תרצ"ד (1934). כיהן בתור חכם באשי חמישי, בשנים תרנ"ז–תרנ"ט (1897–1899). הוא לא יכול היה לפרנס את בני ביתו ממשכורתו הזעומה, עד שנאלץ למכור חלק ממטלטליו. היה עליו להתפטר כדי לשפר את מצבו הכלכלי ולשוב לרמת חיים סבירה. ראו עליו קרח, שם, עמ' נט–ס; איש ימיני – ספר הזיכרון לרבינו יחיא יצחק הלוי זצוק"ל, בעריכת הרב אבירן יצחק הלוי, ג, בני ברק תשע"א, עמ' תפח; גברא, שם, עמ' 70, ערך "גמליאל, שלום בן יחיא".

הביטוי לקוח מהגמרא בבלי שבת ל ע"א: "דבקו **שערים** זה בזה". וכיוון ששינה וכתב **צערנים** הוסיף גרשיים במילה **צערי"ם**, וכוונתו להדגיש שהצערים רדפו זה את זה; **העשיר ל"ו ירבה**. שלא במשמעות הפסוק "העשיר לא ירבה" (שמות ל, טו), אלא העשיר ירבה לו ממון; "וכ"ש [=וכל שכן] לאיש כזה ממשפחה רמה והגונה זרע קודש **מצבת"ה**". הביטוי "זרע קודש מצבתה" לקוח מישעיה (ו, יג). פירוש המילה **מצבת** הוא **גזע** שנשאר זקוף גם בימי השלכת, או **נטיעה** על פי תרגום אונקלוס למילה הוא **ויטע** הוא **ונצב** (ראו למשל בראשית ב, ח; כא, לג). הכותב סימן גרשיים במילה זו, ורצונו לרמוז על מוצאו של המבקש שהוא ממשפחה מיוחסת המתייחסת לגדול פוסקי תימן רבי יחיא צאלח (מהרי"ץ).

באיגרת ג כתב **באר"ש** במקום **בארץ**, והוא מלשון דיבור, כמו "ארשת שפתיו" (תהלים כא, ג), והכוונה כי כך אומרים עליכם הבריות; "אלה ברכב ואלה **בזוזי"ם**" על פי הפסוק בתהלים (כ, ח): "אלה ברכב ואלה בסוסים". מבחינה לשונית יש קרבה בהגייה בין העיצור ז לעיצור ס, וכתב **בזוזי"ם** במקום **בסוסים**, והכוונה למטבעות הנקראים **זוזים**, ורומז למעות צדקה כלומר שיתנו לו כסף. במילים "אלה ברכב" רומז שיתנו לו חמור לנטיעה; "**מאוש"ר שמנ"ה לחמ"ו נת"ן** מימיו נאמנים". יש כאן הרכבה של שני פסוקים. "מִאֲשֶׁר שִׁמְנָה לַחֲמוֹ וְהוּא יִתֵּן מֵעֲדֵנֵי מֶלֶךְ" (בראשית מט, כ); "לחמו נתן מימיו נאמנים" (ישעיהו לג, טז). המילים "לחמו נתן", מתקשרות גם לפסוק הראשון שבו נכתב "והוא יתן". ויש כאן רמז לצרכים הבסיסיים של האדם: "לחם ומים"; "**ועל שמועתכ"ם הטובה / ליוצ"א ולב"א**". בפסוק נכתב: "אין שלום ליוצא וְלָבָא" (דברי הימים ב טו, ה); וברוח דומה "וליוצא ולבא אין שלום" (זכריה ח, י). במקור צוינו המילים "ליוצא ולבא" במונח שלילי, ובאיגרת הוגרשו מילים אלו לציין פן חיובי.

ביטויים ייחודיים: באיגרות א, ג מובא הביטוי **לא אליכם**. והוא במשמעות לא עליכם, והשווה איכה א, יב: "לוא אליכם כל עברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי".³²

באיגרת א נכתב **פשט לו את הרגל**. במשמעות עקר ממקומו. במשנה כתובות (יג, ה) נכתב: "הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל". המשמעות הנפוצה היא שהמחותן שהוא החייב התייאש מאחר שאין ביכולתו לפרוע את הבטחתו. וכאן

32 ראו גם: יהודה רצהבי, אוצר לשון הקדש שלבני תימן, תל אביב תשל"ח, עמ' 138, ערך "לא אליכם".

הכותב מפרש לפי אחד הפירושים למושג פשט לו את הרגל, שהוא במשמעות של הלך ממקומו.³³

בחלק האחרון של איגרת א נכתב: "וברוך היודע ועד, ואין שוקלים אלא בדעתו של אל דעות". במשפט זה רוצה לרמוז הכותב לחוסר תשובה למה שקרה למבקש הנמנה עם משפחה מיוחסת. החלק הראשון של המשפט הוא על פי ירמיהו (כט, כג): "ואנכי היודע ועד", והחלק השני מתקשר לנאמר בשמואל א ב, ג: "כי אל דעות ה' ולו נתכנו עללות"

באיגרת ב נכתב: **אם באולי** יכמרו רחמיכם. הצירוף המקובל הוא: "אולי יכמרו רחמיכם", וכאן הצירוף כנראה במשמעות אם באמת יכמרו רחמיכם. כמו כן נכתב באיגרת זו: "הופיע והזריח למחנה קדשינו". הפועל הזריח, הוא בבניין הפעיל, ולפי אחד הפירושים במילון אבן שושן פירושו פנה לכיוון מזרח, וכאן הוא במובן הגיע, והשווה לדברים (לג, ב): ה' מסיני בא וזרח משעיר למו.

דימויים: באיגרת ב נכתב: "ותיחשב לכם מצוה זו כאלו הקרבתם קרבן התמיד לפני השי"ת בבקר ובערב". יש כאן דימוי של מצווה כנגד קורבן. ויש להשוות לנכתב בבבלי סוכה מט ע"ב: "גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות", וכן בבבלי ברכות י ע"ב: "כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו, כאילו מקריב תמידין".

עוד נכתב באיגרת ב: "ושלום עליכם **כנהר המרוה לזרעים**". יש כאן מטפורה של חתימת האיגרת בברכת השלום.

באיגרת ג נכתב: "הן ח"ן לה" במקום לשון הכתוב בזכריה ד, ח: "חן חן לה". הגרשיים מעל המילה חן כנראה קשורים למאמר "חן מקום על יושביו" (בבלי סוטה מז ע"א).

השפה הארמית: הלשון הארמית שגורה היטב בפייהם של יהודי תימן, והיא מוצאת לה ביטוי באיגרות שלפנינו.

באיגרת א נכתב "שלמכון יסגי לעלמין" תרגום: שלומכם ירבה לעולמים; "מוביל כתבא דנא" תרגום: מוליך הכתב הזה; "לייחדא שמא דקבה"ו [=דקודשא בריך הוא ושכינתיה]" תרגום: לייחד שמו של הקדוש ברוך הוא ושכינתו.

33 כך פירש הרמב"ם בפירושו למשנה: "פשט הרגל, פירוש על אריכות הליכתו". השווו גם לפירוש רבי עובדיה מברטנורא למשנה: "לשון בזיון, כלומר טול טיט ואבק שתחת רגלי. פירוש אחר, תלה אותי ברגלי על העץ, שאין לי מה ליתן לך. ורמב"ם פירש ופשט לו את הרגל, שהלך בדרך מרחוק".

באיגרת ג נכתב "די בכל אתר ואתר" תרגום: אשר בכל מקום ומקום; "האי צורבא מרבנן" תרגום: זה תלמיד חכם.³⁴; "מאריה דאתרין" תרגום: רב המקום. יש גם תופעה של שילוב שתי לשונות. באיגרת א נכתב "בבקשה ובמטו" שתי מילים נרדפות אחת בעברית ואחת בארמית, לשם הדגשה. ובאיגרת ג נכתב "גם אנכי אמינא חד פסוקי דרחמי, עבור האי גוברא יקירא" תרגום: גם אנכי אמרתי פסוק אחד של רחמים עבור האיש היקר הזה. המילה "אנכי" בהשפעת העברית. ראשי תיבות: באיגרת ב נכתב: על כולכם יתגדל ויתקדש שמו של ממ"ה הקב"ה, אי"ת ור"ת, אכ"ר. ופתרונו: מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, אתה ה' תשמרם, וכצנה רצון תעטרם, אמן כן יהי רצון. הביטוי "על כולכם יתגדל ויתקדש שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא" לקוח מנוסח התפילה בהוצאת ספר תורה. "אתה ה' תשמרם" הוא פסוק בתהלים יב, ח; "וכצנה רצון תעטרם" הוא על פי תהלים ה, יג: כצנה רצון תעטרנו.

באיגרת ג נכתב: ומובטחני באחב"י רחב"ר גו"ח בני גו"ח. ופתרונו: ומובטחני באחינו בית ישראל, רחמנים בני רחמנים, גומלי חסדים בני גומלי חסדים. השווה בבלי כתובות ח ע"ב: "אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים".

רמזים בציון התאריך: באיגרת ב נרשם התאריך בסוף בנוסח הזה: "סי' [דר] והקרבתם על הלחם, אייר בר"ז". המילה "סדר" רומזת לפסוק מפרשה החלה באותו שבוע. הפסוק "והקרבתם על הלחם" הוא מפרשת השבוע אמור (ויקרא כג, יח). לחם רומז לסעודה, והקרבתם רומז לקרבן התמיד שהוזכר במכתב. "אייר" במסורת יהודי תימן חודש אָיִר נהגה: אָיִר. "בר"ז" הוא המניין לשטרות = אייר תרנ"ו ליצירה (מאי 1896).

תארים נלווים בחתימות העדים: לפני חתימת שמם הוסיפו את המילה "הצעיר" לבטא ענווה. ולאחר החתימה, רובם המכריע של העדים הוסיפו את ראשי התיבות: יצ"ו ס"ט, ואחד מהחותמים הוסיף גם את ראשי התיבות יזי"א. לקמן פתרונו: יצ"ו = ישמרו צורו ויוצרו. ס"ט = סין וטין, ותרגומו רפש וטיט, והוא ביטוי של ענווה והתבטלות אישית, על פי הפסוק בישעיהו נז, כ: "ויגרשו מימיו רפש וטיט". תרגום יונתן בן עוזיאל: "וְעֶכְרִין מוֹהֵי סֶן וְטִין". יזי"א = ראה זרע יאריך ימים (ישעיהו נג, י) אמן.

איגרות הצדקה

איגרת א: המחצית השנייה של המאה התשע-עשרה³⁵
סיוע ליחיה בן הרב סאלם צאלח

מחסי ביי

ביי בטחתי,³⁶ ביי נשענתי. בינ"ו עמ"י עש"י³⁷ צדק"ה.³⁸ בני ציון היקרים
המסלאים בפז.³⁹ שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא
וצדקתי להגלות.⁴⁰ עשה צדקה ומשפט נבחר ליי מזבח.⁴¹ ציון במשפט
תפדה ושביה בצדקה.⁴²

שלומות רבות / מאלופות מרובבות⁴³ / מלפני שוכן ערבות.⁴⁴ יגיעו ויאתיו /
נחלים נטיו.⁴⁵ למול אחינו בני גאולתינו, שלשלת היחס והמעלה, בני
האיתנים⁴⁶ / זרע ישישים⁴⁷ / ה"ה⁴⁸ היקרים, אחב"י⁴⁹ השוכנים בערי תימן
/ ישמרם האל הנאמן.⁵⁰ בכלל ובפרט, הקטנים עם הגדולים⁵¹ / יוסף ה'
עליכם ככם אלף פעמים / ויברך אתכם כאשר דבר לכם,⁵² אכ"י"ר.⁵³

ברשות עזריאל נאור, ראש העין.	35
על פי תהלים כו, א.	36
בשם ה' נעשה ונצליח. עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ (תהלים קכא, ב).	37
כנראה רצה לרמוז מלבד משמעות הפתיחה, שיעשו גם צדקה.	38
איכה ד, ב.	39
ישעיהו נו, א.	40
משלי כא, ג.	41
ישעיהו א, כז.	42
תהלים קמד, יג.	43
על פי תהלים סח, ה.	44
במדבר כד, ו.	45
בני האבות, אברהם יצחק ויעקב, שנקראו איתנים. ראו למשל בבלי ראש השנה יא ע"א, ופירוש רש"י שם, ד"ה ואומר; ירושלמי ראש השנה פרק א, הלכה ב, ופירוש קרבן העדה, שם.	46
על פי בבלי מועד קטן כה ע"א.	47
= הלא הם/המה או השמות הטובים.	48
= אחינו בית ישראל. לשון פנייה, ראו למשל יומא כג ע"א; כתובות כח ע"ב.	49
דברים ז, ט.	50
תהלים קטו, יג.	51
דברים א, יא. יש שינוי בתחילת הפסוק בהוספת המילה ה', על פי תהלים קטו, יד.	52
= אמן כן יהי רצון.	53

שלמכון יסגי⁵⁴ לעלמין, אחי ומרחמי.⁵⁵ הודעה אל מעכ"ת,⁵⁶ מזה האיש היקר מוביל כתבא דנא⁵⁷ אל מחנה קדשכם, שמו נודע בשערים,⁵⁸ יחיה ו' כה"ר סאלם ו' כה"ר יוסף צאלח, מזרע הקודש⁵⁹ מאור הגולה, רבינו מהרי"ץ זי"ע⁶⁰ ועל כללות הגולה, אכי"ר. נהפך עליו הגלגל⁶¹ ונשאר בעירום ובחוסר כל,⁶² לא אליכם.⁶³ ונחסר מאו"ר⁶⁴ הלבנה, מרוב התלאות ויוקר השערים וביטול מלאכות. ודבקו עליו צערי"ם⁶⁵ זה בזה, בוכה ומבכה,⁶⁶ אנה יפנה לעזרה. אשר על כן יעצוהו ריעיו ומיודעיו, צריך אדם להודיע לרבים צעריו,⁶⁷ שלא יתחייב בנפשו.⁶⁸ אשר ע"כ⁶⁹ נשען על הצור ב"ה,⁷⁰ ועזב אנשי ביתו, ופשט לו את הרגל⁷¹ ובא אל מחנה קדשכם בבושת פניו, אולי תשגיחו עליו בעין החמלה והחנינה במצות הצדקה, כי ה' הטובה עליכם.⁷² ומובטח על רחמי מי שאמר והיה העולם,⁷³ ועל רחמיכם, שלא תשיבו את פניו ריקם. כמו שייעדה תורתנו הקדושה והבטיחה

- 54 דניאל ג, לא ; ו, כו.
 55 בבלי שבת לב ע"א.
 56 = מעלת כבוד תורתכם.
 57 על פי דניאל ה, כד.
 58 משלי לא, כג.
 59 על פי עזרא ט, ב.
 60 = מורנו הרב רבי יחיא צאלח זכותו יגן עלינו.
 61 במשמעות ירד מנכסיו.
 62 על פי דברים כח, מח.
 63 איכה א, יב.
 64 הגרשיים על המילה מאו"ר, באים לרמוז על הירידה שהייתה מנת חלקו של הפונה לעזרה, שנדמה בחשיבותו לאור הלבנה, וכעת נחסר.
 65 צורת ריבוי של צער, והביטוי לקוח מהגמרא בבלי שבת ל ע"א: "דבקו שערים זה בזה" וכיוון ששינה וכתב צערים תמורת שערים, סימן גרשיים במילה צערי"ם כדי לרמוז שהצערים רדפו זה את זה.
 66 ראו למשל איכה רבה א, כג.
 67 על פי בבלי סוטה לב ע"ב
 68 אם ימות ברעב.
 69 = על כן.
 70 = ברוך הוא. על פי הקדמת הרמב"ם לחיבורו משנה תורה: "ונשענתי על הצור ברוך הוא". צור – כינוי לאל.
 71 משנה כתובות יג, ה. הוא הולך לפי אחד הפירושים למושג פשט לו את הרגל, המוזכר במשנה במשמעות של הלך ממקומו.
 72 על פי נחמיה ב, ח.
 73 על פי בבלי, שבת קלט ע"א. ראו גם: מדרש הגדול לר' דוד עדני, ירושלים תשל"ח, במדבר יד, יח, עמ' רכ, ד"ה פקד עון אבות על בנים.

לאברהם אע"ה,⁷⁴ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו
 ושמרו דרך ה' לעשות צדקה וכו' למען הביא ה' על אברהם וכו'.⁷⁵ על כן
 בואו אחי, בואו ריעי, חזקו והתחזקו בעד⁷⁶ מוביל כתבא דנא, והחלש
 יאמר גבור אני,⁷⁷ לייחדא שמא דקבה"ו.⁷⁸ ולא נעלם ממעכ"ת⁷⁹ אחי
 ומרחמי, כמה מעלת הצדקה, וכמה הפליגו חז"ל במעלתה, עד שאמרו
 שמצלת אפי' [לן] ממייתה עצמה.⁸⁰ ומעשה דבת רבי עקיבא יוכיח, הובא
 בכמה מקומות.⁸¹ ואעפ"י שהאדם דחוק, אל יאמר די לי לפרנס עצמי.
 אדרבה, היא העול"ה⁸² לריח ניחח, וחשובה לפני מי שאמר והיה העולם
 ואפי' [לן] מעט, כמו שמצינו גבי קרבן עני, ונאמר בו לריח ניחח כמו קרבן
 העשיר.⁸³ וארז"ל⁸⁴ אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים, יעסוק
 בצדקה.⁸⁵ ועוד ארז"ל שבכל המצות אסור לנסות, חוץ ממצות הצדקה,
 שני' [אמר] ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם את ארובות השמים
 והריקתי לכם ברכה עב"ד.⁸⁶ ודרז"ל ע"פ⁸⁷ כי יהיה בך אביון,⁸⁸ מאי בך,
 אלא בך בשבילך, שתזכה על ידו, שהקב"ה מגלגל גלגולים ושולח איזה
 אדם הגון שיזכה בו האדם למלאת חסרונו.⁸⁹ וכ"ש⁹⁰ לאיש כזה ממשפחה

- 74 = אבינו עליו השלום.
 75 בראשית יח, יט.
 76 על פי שמואל ב י, יב.
 77 יואל ד, י.
 78 = דקודשא בריך הוא ושכינתיה.
 79 = ממעלת כבוד תורתכם.
 80 שבת קנו ע"ב.
 81 המעשה היה שנתנה צדקה בליל חופתה וניצלה מנחש. ראו: שבת קנו ע"ב. המעשה הזה
 הועתק מהגמרא לספרים נוספים, ולכן ציין שהובא בכמה מקומות.
 82 ויקרא ו, ב.
 83 מקור העניין הוא במשנה מנחות יג, יא; בבלי, שם קי ע"א, ושם צוינו מקורות הפסוקים
 ונתבאר העניין.
 84 = ואמרו רבותינו זכרונם לברכה.
 85 בבלי, גיטין ז ע"א.
 86 = עד בלי די. מלאכי ג, י. בבלי, תענית ט ע"א. וראו: שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רמז, ג,
 בהגהת הרמ"א.
 87 = ודרשו רבותינו על זכרונם לברכה על פסוק.
 88 דברים טו, ז.
 89 דרשה זו מצויה בדברי רבי משה אלשיך על הפסוק הנ"ל. ראו: ספר תורת משה, פירוש
 האלשיך הקדוש על התורה, ירושלים תש"ט, דברים טו, ז, עמי קעד. דרשות על מעלת
 הצדקה ראו: בבלי, בבא בתרא ט ע"ב.
 90 = וכל שכן.

רמה והגונה זרע קודש מצבת⁹¹, מסוה הבושה על פניו, וירא ה' מנעוריו⁹², ומתפרנס בצער, ומסתפק במועט, ולא ניסה לדבר זה מרוב צניעותו וחשיבותו, לולא גרמה השעה. וברוך היודע ועד⁹³, ואין שוקלים אלא בדעתו של אל דעות.⁹⁴

עייכ⁹⁵ בבקשה ובמטו אל תעלימו עין. העשיר ל"ו ירבה והדל לא ימעט⁹⁶, ממה שחננו השי"ת⁹⁷, וגדול כבוד הבריות.⁹⁸ וכל המרחם, מרחמים עליו מן השמים.⁹⁹ ואין אדם יודע במה משתכר.¹⁰⁰ ואולי בשכר זאת יעלה זכרונינו לטוב לפני אבינו מרחם,¹⁰¹ למהר לשלחינו מן הארץ¹⁰² הלזו,¹⁰³ אל ארץ טובה ורחבה,¹⁰⁴ ארץ אשר ה' דורש אותה מראשית השנה ועד אחרית שנה.¹⁰⁵ ובכן יחכה ה' לחנכם,¹⁰⁶ וירבה בטובכם, ויברך מעשה ידיכם, ומכל צרה ונוק יציל אתכם, אכ"י"ר. ואתם שי[לום].

- [חתימה מסולסלת]: הצעיר סלימאן ה' מ"ו דוד צאלח יצ"ו ס"ט.¹⁰⁷
 [חתימה מסולסלת]: הצעיר סאלם ה' סאלם שמן יצ"ו ס"ט.
 [חתימה מסולסלת]: הצעיר חיים ה' יוסף קרח יזיי"א¹⁰⁸ ס"ט.
 [חתימה מסולסלת]: הצעיר סאלם בן יחיא חבשוש יצ"ו ס"ט.

ישעיהו ו, יג.	91
על פי מלכים א יח, יב.	92
על פי ירמיהו כט, כג.	93
רמב"ם, משנה תורה, ספר המדע, הלכות תשובה, פרק ג, ב.	94
= על כן.	95
על יסוד שמות ל, טו "העשיר לא ירבה".	96
= השם יתברך.	97
ראו למשל: בבלי, ברכות יט ע"ב; שבת פא ע"ב.	98
בבלי, שבת קנא ע"ב: "כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים".	99
בבלי, פסחים נד ע"ב.	100
על פי בבלי ראש השנה טז ע"א.	101
על פי שמות יב, לג.	102
יחזקאל לו, לה.	103
שמות ג, ח.	104
על פי דברים יא, יב.	105
על פי ישעיהו ל, יח.	106
= ישמרו צורו ויוצרו, סיון וטין (תרגום: רפש וטיט); ביטוי של ענווה והתבטלות אישית, על פי תרגום יונתן בן עוזיאל ל"רפש וטיט" שבישעיהו נז, כ.	107
= יראה זרע יאריך ימים (ישעיהו נג, ז) אמן.	108

איגרת ב – תרנ"ו (1896) 109
 סיוע לנישואי בנו של הדיין אברהם צאלח

מחסי בה', לק"י.¹¹⁰

לראש ולתהלה, מעטת תהלה,¹¹¹ צפירת התפארה,¹¹² כלילת יופי¹¹³ הקהילות הקדושות, אחב"י¹¹⁴ השוכנים בעיר כסמה ואלגבי,¹¹⁵ ועל צבאות התהלה כהר"ר¹¹⁶ יחיא ׳י יחיא אברהם ינאעי, וכהר"ר יחיא ׳י יחיא אללדאני, וכהר"ר הרון ׳י יחיא עפגין וצנוה¹¹⁷ כהר"ר אברהם, וכהר"ר סאלם ׳י יחיא מוסא עפגין. על כולכם יתגדל ויתקדש שמו של ממ"ה הקב"ה,¹¹⁸ אי"ת ור"ת, אכ"ר.¹¹⁹

מאחדש"י¹²⁰ רבותי, הנה באתי אל¹²¹ מעכ"ת¹²² בשורה שורתים, ראשון לכל בית יוסף,¹²³ לדפוק על דלתי רחמיכם, כי אמרתי אולי יש תקוה¹²⁴

- 109 מכון בן צבי, תיק 353 מס' 12.
- 110 = לישועתך קויתי ה'. בראשית מט, יח.
- 111 ישעיהו סא, ג.
- 112 על פי ישעיהו כח, ה.
- 113 יחזקאל כז, ג; איכה ב, טו.
- 114 = אחינו בית ישראל. ראו לעיל הערה 49.
- 115 המקומות פְסָמָה וְגָבִי מצויים במרכז תימן דרומית מערבית לצנעא. ראו לעיל הערה 15.
- 116 = כבוד הרב רבי.
- 117 תרגום: וְאֶתְיוּ.
- 118 על פי נוסח התפילה בהוצאת ספר תורה. ראו למשל: הרב יחיא צאלח (מהרי"ץ), תכלאל "עץ חיים", סידור כל תפילות השנה עם פירוש "עץ חיים" למרי יחיא צאלח, מהדורת הרב שמעון צאלח, א, ירושלים תשל"ט, דף קלו ע"א.
- 119 = מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, אתה ה' תשמרם (תהלים יב, ח), וכצנה רצון תעטרם (על פי תהלים ה, ג), אמן כן יהי רצון.
- 120 = מאחר דרישת שלומכם וטובתכם.
- 121 על פי במדבר כב, לח. באיגרת זו, בכל המילים: אל, שאל, יש כמין גרש, מלבד המילים אל שהוא שם ה'. כנראה הגרש הוא לסימן שאין זה שם קדוש.
- 122 = מעלת כבוד תורתכם.
- 123 על פי שמואל ב יט, כא: "והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף". על פסוק זה אומר מדרש תהלים (בובר) מזמור ג: "מהו דכתיב והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. אמר ליה ר' יונתן, מה הייתם אומרים לו בבבל. אמר לו, כך אנו אומרים, כיון שבא שמעי אצל דוד, אמר ליה ומה יוסף הצדיק אחיו גמלוהו רעה, והוא גמלם טובה, כך אני גמלתיך רעה, גמול עמי טובה כיוסף. אמר ליה ר' יונתן, יפה אתם אומרים, שמעו דבר גדול, מהו והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. [כל ישראל נקראו על שם יוסף], שנאמר אולי יחנן ה' [אלהי צבאות] שארית יוסף (עמוס ה, טו). אמר ליה שמעי לדוד, כל ישראל גמלוך רעה, ואני יותר מכלם, וכל ישראל יושבין ומקוין מה חסד אתה עושה עמי. אם קבלת אותי, כל ישראל באין ומשלימין עמך. הוי אומר והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. כיון שראה דוד כך, התחיל לומר מזמור לדוד".

ממעכ"ת¹²⁵ להעניק לעבדכם¹²⁶ מאלומות ברכותיכם, אולי תתקיים המצוה על ידיכם, נישואי חתן וכלה, אשר אמרו עליה חז"ל מוכרים ס"ת¹²⁷ לנישואי חתן וכלה.¹²⁸ ולכן אחלה פני השי"ת ופני רבותי, שאל תשיבוני ריקם. כי בכל עת ובכל שעה¹²⁹ לבקש את שאהבה נפשי,¹³⁰ למצוא מרגוע לנפשי.¹³¹

ועתה הופיע והזריח למחנה קדשינו ה"ה¹³² **יהודה** ו' **יחיא שכר אלגמל**¹³³ הי"ו. והפלתי תחינתי לפני השי"ת ואל מעכ"ת, להזכיר צערי ועניי ומרודי,¹³⁴ אם באולי יכמרו רחמיכם עלי מכל אחד מכם. אליכם המצוה הזאת,¹³⁵ לשם יחוד קבה"ו¹³⁶ ושכינתיה.¹³⁷ ואשביעכם בה' אלהי השמים,¹³⁸ שתשתתפו עמי במצוה הזאת לבני הי"ו. והסעודה תלויה ברבן גמליאל,¹³⁹ דהיינו רבותי.¹⁴⁰ ומה שיתקבץ, תשלחו אותה ביד אדם נאמן שיתן אותה לידי. ואני עבדכם אשלח לכם בכתב ידי ובחותמי שקיבלתי מרבותי. נא רבותי, אל תתרשלו ממצוה זו, ותיחשב לכם מצוה זו כאלו הקרבתם קרבן התמיד לפני השי"ת¹⁴¹ בבקר ובערב.¹⁴² ובשכר מצוה זו, אֵל אלהי הרוחות לכל בשר,¹⁴³ יאריך ימיכם בטוב ושנותיכם בנעימים, חיים

- 124 איכה ג, כט.
 125 = ממעלת כבוד תורתכם.
 126 לגבי עבד עברי נאמר לשון הענקה. דברים טו, יד.
 127 = ספר תורה.
 128 בבלי, מגילה כז ע"א: "דאמר רבי יוחנן משום רבי מאיר, אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה ולישא אשה".
 129 נראה שחסרה כאן או במקום אחר במשפט, מילה אחת או יותר, כגון: אני טרוד.
 130 על פי שיר השירים ג, א-ב.
 131 על פי ירמיהו ו, טז.
 132 = השם הטוב.
 133 אולי הוא נמנה עם תושבי הערים הנזכרות ובידו הועבר המכתב אליהם.
 134 על פי איכה ג, יט.
 135 מלאכי ב, א.
 136 = קודשא בריך הוא.
 137 ראו לעיל הערה 78.
 138 על פי בראשית כד, ג.
 139 בבלי, פסחים פח ע"ב.
 140 הכוונה שיגמלו איתו חסד.
 141 = השם יתברך.
 142 השוו סוכה מט ע"ב: גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות; ברכות י ע"ב: כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו, כאילו מקריב תמידין.
 143 במדבר טז, כב.

עד העולם, ¹⁴⁴ אתם ובניכם הי"ו. ¹⁴⁵ ובימיכם ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח. ¹⁴⁶ ושי"ל. ¹⁴⁷
 ס' [דר] והקרבתם על הלחם, ¹⁴⁸ אייר ברי"ז. ¹⁴⁹
 אל ישוב דך נכלם. ¹⁵⁰ דשי"ו, ¹⁵¹
 [חתימה מסולסלת]: הצעיר אברהם ו' מ"ו צאלח יצ"ו ס"ט.

שצ"ו ¹⁵² המנוים ¹⁵³ לחיים, ¹⁵⁴ חזקו והתחזקו בעד ¹⁵⁵ המצוה הזאת. בזאת תבחנו. ¹⁵⁶ ומה שיתקבץ, תשלחו אותה ביד איש נאמן, ונעשה בידכם ראייה. ¹⁵⁷ ושלום עליכם כנהר ¹⁵⁸ המרוה לזרעים.
 [חתימה מסולסלת]: הצעיר סלימאן ו' סאלם צאלח יצ"ו ס"ט.
 [חתימה מסולסלת]: הצעיר יוסף ו' דאוד מנולי יצ"ו ס"ט.

איגרת ג – תרנ"ח (1898) ¹⁵⁹
 סיוע לרב ישראל בן הרב חיים קורח

אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה': ¹⁶⁰ עץ חיים היא: ¹⁶¹ זה השער לה' צדיקים יבואו בו. ¹⁶² פתחו לי שערי צדק, ¹⁶³ כל איש מחזק בדק: ¹⁶⁴

תהלים קלג, ג.	144
= ה' ישמרכם ויחייכם.	145
על פי ירמיהו כג, ו.	146
= ושלמכון יסגי (דניאל ג, לא; ו, כו) לעלמין.	147
ויקרא כג, יח. לחם רומז לסעודה, והקרבתם רומז לקרבן התמיד הנ"ל. פסוק מפרשת אמור החלה באותו שבוע.	148
לשטרות = תרנ"ו ליצירה (מאי 1896).	149
תהלים עד, כא.	150
= דורש שלומכם וטובתכם.	151
= שמרם צורם ויוצרים.	152
הכוונה לחכמים הנ"ל.	153
על פי פיוט לראש השנה הפותח במילים "ה' בקול שופר". ראו למשל: מהרי"ץ, תכלאל י"ע חיים" (לעיל הערה 118), א, דף קמד ע"ב.	154
על פי שמואל ב, יב.	155
בראשית מא, טו.	156
הכוונה לקבלה.	157
על פי ישעיהו מח, יח; סו, יב.	158
מכון לבון – ארכיון תנועת העבודה IV-104-125-140B	159
תהלים מא, ב.	160
משלי ג, יח.	161
תהלים קיח, כ.	162

מלכי החסד והרחמים. האיתנים [מוסדי] ארץ¹⁶⁵ / גיבורים לעמוד בפרץ.¹⁶⁶
 רחמנים בני רחמנים. אשר מעולם אנשי השם¹⁶⁷ / צדק לבשו וילבישם.¹⁶⁸
 רודפי צדק¹⁶⁹ / מחזיקי¹⁷⁰ כל בדק. עושים רצון קונם¹⁷¹ / בהונם ואונם.
 גומלי חסדים¹⁷² / וכולם מתמדים.¹⁷³ הנה הנם הגבירים. החכמים.
 פרנסים. גבאים וגזברים. ממונים. רוזנים וקצינים. **אחב**¹⁷⁴ די בכל **אתר**
ואתר¹⁷⁵ **יע"א**!¹⁷⁶ וגובה להם¹⁷⁷ כתר תורה.¹⁷⁸ החכמים השלימים. הרבנים.
 המובהקים. מלאים זיו ומפיקים.¹⁷⁹ הדיינים המצויינים. יושבי על מדין.¹⁸⁰
 לדין ולהורות / את החוקים ואת התורות.¹⁸¹ יחד כולם / יהי שלום
 בחילם.¹⁸² כיר"א!¹⁸³

שם פסוק יט.	163
לקוח מתחילת השיר הפותח במילים "בוא בשלום חתן". ראו למשל: דיואן חפץ חיים, מהדורת שלמה מקיטון, ירושלים תשכ"ו, עמ' תרלז.	164
המילה מוסדי הושמטה בטעות. השוו: מיכה ו, ב.	165
לקוח מהתפילה, מתחילת פסקה הפותחת במילים "אנשי אמונה אבדו", הנאמרת בסליחות של תעניות ובאשמורות. ראו: מהרי"ץ, תכלאל "עץ חיים" (לעיל הערה 118), ג, דף כג ע"א; ד, דף כב ע"א.	166
בראשית ו, ד.	167
על פי איוב כט, יד.	168
ישעיהו נא, א.	169
מחזיקי במשמעות מחזק, בבניין פיעל, השוו מלכים ב יב, טו: "והם יחזקו את בדק הבית".	170
לקוח מתפילת יוצר של שבת. ראו למשל: מהרי"ץ, תכלאל "עץ חיים" (לעיל הערה 118), א, דף רעב ע"א.	171
בבלי יבמות עט ע"א.	172
על פי שיר השירים ה, יז.	173
= אחינו בית ישראל. ראו לעיל הערה 49.	174
לקוח מנוסח קדיש דרבנן. ראו למשל: מהרי"ץ, תכלאל "עץ חיים" (לעיל הערה 118), א, דף קסז ע"ב.	175
= יעזרם אל.	176
יחזקאל א, יח.	177
משנה אבות ד, יג.	178
לקוח מתפילת יוצר של שבת. ראו למשל: מהרי"ץ, תכלאל "עץ חיים" (לעיל הערה 118), א, דף רעב ע"א.	179
שופטים ה, י.	180
שמות יח, כ.	181
על פי תהלים קכב, ז.	182
= כן יהי רצון אמן.	183

אליכם אישים אקרא. וקולי אל אלהים.¹⁸⁴ יחנן שארית הפליטה.¹⁸⁵
 אותותיניו אלה.¹⁸⁶ הנה באו. לחלות פנייך.¹⁸⁷ ולבקש מלפני צור כבודם.¹⁸⁸
 על אודות האי צורבא מרבנך¹⁸⁹ ה"ה¹⁹⁰ **כבוד החכם ישראל בן כבוד מורינו**
ורבינו מאור הגולה מאריה דאתרין כבוד החכם השלם חיים קרח הי"ן.¹⁹¹
 כי בעו"ה¹⁹² בזמן הזה נותרה בת ציון כסוכה בכרם.¹⁹³ מכל צד ומכל פנה.
 מערכה לקראת מערכה.¹⁹⁴ מדוחק הפרנסה ומיוקר השערים. וגברה מדת
 רחמים¹⁹⁵ על צאן קדשים.¹⁹⁶ לא אליכם.¹⁹⁷ ודמעות יזלו כמו המטר. לא
 שקטה ולא נחה.¹⁹⁸ דוחק הפרנסה ויוקר השערים.¹⁹⁹ נודדים ללחם איה.²⁰⁰
 ונהפכו כל פנים לירקון.²⁰¹ **על** כן החלש יאמר גיבור אני²⁰² / אני אעשה
 רצון קוני / לרחם על אביון ועני. לתת מנה אפים.²⁰³ **מאוש"ר שמנ"ה**
לחמ"ו נת"ן²⁰⁴ מימיו נאמנים.²⁰⁵ **ועל שמועתכ"ם הטובה / ליוצ"א**
ולב"א.²⁰⁶ באמרם הלא לאמונה גברו באר"ש²⁰⁷ טובה, הן ח"ן לה.²⁰⁸

184	על פי משלי ח, ד; תהלים עז, ב.
185	על פי עמוס ה, טו; דברי הימים א ד, מג.
186	על פי שמות י, א.
187	= פני קדשכם.
188	מתוך הפיוט הפותח במילים: "ישן אל תרדם", הנאמר בסליחות לחודש אלול ולעשרת ימי תשובה. ראו למשל: מהרי"ץ, תכלאל "עץ חיים" (לעיל הערה 118), ד, דף יא ע"א.
189	ראו למשל: בבלי, ברכות טו ע"א; שבת קלט ע"ב.
190	= הלוא הוא, או השם הטוב.
191	= ה' ישמרהו ויחיהו, או בלשון רבים והכוונה גם על הבן.
192	= בעוונותינו הרבים.
193	ישעיהו א, ח.
194	שמואל א יז, כא.
195	לשון סגי נהור והכוונה למידת הדין.
196	כינוי לעם ישראל, על פי יחזקאל לו, לח.
197	איכה א, יב.
198	על פי איוב ג, כו.
199	ארבע מילים אלו נכפלו בטעות וכבר כתבן לעיל בסמוך.
200	על פי איוב טו, כג: נָדָד הוא ללחם איה. והוא במשמעות היכן ימצא לחם.
201	ירמיהו ל, ו.
202	יואל ד, י.
203	על פי שמואל א א, ה.
204	על פי בראשית מט, כ: מֵאֲשֶׁר שמנה לחמו והוא יִתֵּן מעדני מלך.
205	ישעיהו לג, טז: "לחמו נתן מימיו נאמנים".
206	דברי הימים ב טו, ה.
207	על פי ירמיהו ט, ב.
208	על פי זכריה ד, ז.

ובשכר זאת, ה' אלהים צבאות יאסוף כחול שבי²⁰⁹ **השב**²¹⁰ ישראל / ובא לציון גואל.²¹¹ ומי האיש החפץ חיים,²¹² ימלא את ידו²¹³ קומץ ברכה / מעלה ארוכה.²¹⁴ וחנה היא מדברת.²¹⁵ אל כל המקום אשר יבא שמה. אותו חזק.²¹⁶ אלה ברכב ואלה **בזוזי"ם**.²¹⁷ ובדבר הזה תאריכו ימים²¹⁸ / שנות עולמים.²¹⁹ ויפתח ה' לכם את אוצרו הטוב,²²⁰ ויריק לכם ברכה עד בלי די.²²¹ ובימיכם ובימינו תושע יהודה וי"ל,²²² כיר"א. היום חמישי, רביעי שבט שנת ראשון הוא לכם.²²³

[חתימה מסולסלת]: הצעיר יוסף ו' דאוד מנזלי יצ"ו ס"ט.²²⁴

[חתימה מסולסלת]: הצעיר אברהם ו' מ"ו צאלח יצ"ו ס"ט.²²⁵

[חתימה מסולסלת]: הצעיר סלימאן ו' סאלם צאלח יצ"ו ס"ט.²²⁶

[חתימה מסולסלת]: הצעיר יחיא ו' סלימאן יצ"ו ס"ט.²²⁷

[חתימה מסולסלת]: הצעיר חיים ו' יחיא עראקי יצ"ו ס"ט.²²⁸

209	חבקוק א, ט.
210	על דרך הכתוב: הצבי ישראל. שמואל ב א, יט.
211	ישעיהו נט, כ.
212	תהלים לד, יג.
213	ויקרא טז, לב; מלכים א יג, לג.
214	ראו למשל: בבלי, תענית כג ע"ב; בבא קמא צא ע"ב.
215	שמואל א א, יג. אולי רומז במילים אלה שתחינה זו שבאיגרת מדברת אל המקום שיגיע לשם.
216	על פי דברים א, לח; וההתחלה גם על פי בראשית כ, יג.
217	על פי תהלים כ, ח. המילה 'סוסיס' שבפסוק בתהלים הוחלפה במילה 'זוזים', ויש קרבה בהגיית זוזים לעיצור ס.
218	דברים לב, מז.
219	תהלים עז, ו.
220	על פי דברים כח, יב.
221	על פי מלאכי ג, י.
222	המשך הפסוק: וישראל ישכן לבטח. על פי ירמיה כג, ו.
223	פסוק מפרשת בא החלה באותו שבוע, שמות יב, ב. בפסוק הנזכר אין הדגשה על האות אל"ף. המניין כאן הוא לפרט קטן = תרני"ח, ולא לפרט גדול = היתרני"ג, שאז ד' שבט לא חל ביום חמישי אלא חל בשבת, ועוד כי בשנה הנוכרת עדיין לא היה ר' שלום גמל החתום על התעודה בתפקיד חכם באשי. ד' שבט תרני"ח / 27 בינואר 1898.
224	החתימה מופיעה בשורה הראשונה.
225	החתימה מופיעה בשורה השנייה מצד ימין.
226	החתימה מופיעה בשורה השנייה מצד שמאל.
227	החתימה מופיעה בשורה השלישית, ראשונה מימין. החתימה מטושטשת, הפענוח אינו וודאי.
228	החתימה מופיעה בשורה השלישית, שנייה מימין.

[חתימה מסולסלת]: הצעיר סאלם [...] יצ"ו ס"ט. 229

[חתימה מסולסלת]: [...] 230

[חתימה מסולסלת]: הצי[עיר] חיים [?] ןי מ"ו אברהם [?] [...] יצ"ו ס"ט. 231
 גם אנכי אמינא חד פסוקי דרחמי, 232 עבור האי גוברא יקרא השלם ירא ה'
 ותורת ה' על פניו, 233 לקרבו לסעדו לתמכו. ומובטחני באחב"י רחב"ר
 גוי"ח 234 בני גוי"ח, 235 יתעוררו בלב רחמן. והמרחם ירוחם. 236 קצרתי ואומר
 שלום שלום. הלכ"ד 237 החותם שלום בכ"ר 238 יחיא גמל הי"ו. חכם באשי
 צנעא יע"א. 239

[חתימה מסולסלת]: שלום בן יחיא גמל יצ"ו.

סיכום

במאמר חשפנו לראשונה איגרות צדקה למשפחות מיוחסות בעיר הבירה צנעא, שלא היה סיפק בידם לכלכל את עצמם בחיי היום יום. הפונים נאלצו לקחת איגרות צדקה מחכמי הקהילה, ולנדוד לקהילות ברחבי תימן כדי לנסות ולהיטיב את מצבם. עניין זה יש בו גם ללמד שמבחינה כלכלית מצב הקהילות מחוץ לצנעא היה טוב יותר, ובעיתות משבר כלכלי או ביטחוני, היו תושבי הערים יוצאים ממקום מושבם ונודדים, כדי למצוא חיי שעה בקהילות היהודיות הקרובות והרחוקות ברחבי תימן.

עניין חשוב יש למצוא בנוסחי האיגרות. בנוסף לתיאור של בקשת הסיוע לנושא האיגרת בצירוף החתימות של חכמים ודיינים בצנעא, הן רוויות בסממנים ספרותיים מגוונים, וניתן למצוא בהן גם ביטויים מיוחדים המאפיינים את ייחוד לשונם של בני תימן.

229	החתימה מופיעה בשורה השלישית, שלישית מימין.
230	החתימה מופיעה בשורה השלישית, רביעית מימין. לא הצלחתי לפענח את החתימה.
231	החתימה מופיעה בשורה השלישית, חמישית מימין. החתימה מטושטשת בחלקה.
232	צריך לכתוב: פסוקא, והשוו ברכות ה ע"א: חד פסוקא דרחמי.
233	המשפט אינו מובן, ואולי יש לכתוב: תורת ה' על לשונו (על פי משלי לא, כו), או: ויראת ה' על פניו (על פי שמות כ, יז).
234	= באחינו בית ישראל, רחמנים בני רחמנים, גומלי חסדים.
235	כתובות ח, ע"ב.
236	על פי שבת קנא ע"ב.
237	= הלא כה דברי.
238	= בן כבוד רבי.
239	= יכוננה עליון אמן.

בני ציון היקרים המסלאים בפז שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות עשה צדקה ומשפט נבחר לאל מזבח ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה

שלמות רבה מאיטוב מדובבות מלפני שכן ערבות יציעו ויאחו כחלים נמוז למנוול לחינו בעי גאולה בני
 שלמה היח והמעלה בני האדם זרע ישישים היה היקרים אחי הזוכים בערי תומני ישועים האל
 הנאמן בכלל ובפרט התנאים עם הגדולים יוסף ה' עליכם כסס אף פעמים ויברך אהבם כאשר דבר
 לכם אביד שלמכו יסגו לעלמין אחי ונרחש הודעה לא נעכה מזה האם היקר מעובד
 ככח דנא לא מחנה נשכס שנוני ערע בשערים יחיה ק' כהר סלם ק' כהר
 יוקף צלח מזרע הודש מאור הגולה רבנו מזה רייץ זיע ועל כללות הגולה אביד נהפך עליו
 הגלגל ונשאר בעדום ובחוסר כל לא איכס ונחפר מאור הלבה מרוב התלאות ניוני השערים וביעול
 מלאכות ודקן עליו צערים זה בזה בוכה ומבכה אנה יפנה לעזרה אשר על כן יעצוה ריעו ונמרעו
 צדק אדם להודיע לרבים צערו שלל החייב בעשאו אשר ע"כ נשען על הצדקה ועוב אנשי בורו
 ונשט לו אה הרגל ובא לא מחנה נשכס בבוא פניו אולי הבגיהו עליו פני החמלה והחמלה בעצנה
 הצנה כד ה' הטובה עליכם ונעבטח על רחמי מעי שאמר והיה בעולם ועל רחמיכם שלל הש"י
 אה פני רינס כענו שיערה תורתנו הקדושה והבטיחה לאברהם אבינו כי ידעונו למען אשר צנה אה
 בנו ולא ברתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה וכן למען הביא ה' על אברהם וכו' על כן בואו אה
 בואו ריעי חזון והחזוני בעוד מעובד כהבא דנא והחלם יאמר גבור אה ליהיה אמת דנב"ו ולא על-
 מנעכה אחי ומרחמי כונה מעלה הצדקה וכמה הפלוא חז"ל במועלטה עד שאמרו שזעלרת אפי' מועטה
 עצמה ונעשה דבר רב עקבא יוכי הנבל בכונה מנימועה ואע"פ שהאדם רחוק ואמר די לי לפרע עצמי
 אדרבה היא מעולה לריה ניהא והשובה לפע מעי שאמר והיה העולם ואפי' מעט כמו שטענו גבי נרדן
 עט ונאמר בו לריה עחח כעון נרדן העשיר וארוח אה רואה אדם שטענוהו מעצמוצמם יעסון בצדקה
 ועוד ארוח שבכל הנתוב אסור לנקוה חוץ מנעוה הצדקה שנ' ובחננוני נא בנאה אה לא אכרת לכם אה
 ארובות השמים והרין לבס ברכה עבד ודרול ע"כ יהיה בך אבון מאי בך לא בך בשבילך שהנה על
 ידו שיקבל נעגלגל גלגולים ונולה אינה אדם הגון שיזכה בו האדם לעולאת חמרונו וכ"ל לאיס סוה מועטתה
 רונה וקונה זרע קודש ומצבה נפיה הבושה על פניו וירא ה' מנעדריו ומתפרנס בצער ומתחנן במנועט כלל
 עמה לרבה זה מרוב צערתו והשיבוהו לולה גרמיה הטעה ובדרך היועד ועד ואין שוקלם אה ברשתו של א
 עמה לרבה זה מרוב צערתו והשיבוהו לולה גרמיה הטעה ובדרך היועד ועד ואין שוקלם אה ברשתו של א
 דבריה וכל המרחס מרחמים עליו נון השמים ואין אדם יודע בזה מנשכר ואולי בשכר זה יעלה זכונוני
 לטוב לפע אבינו מרחס למחר לפי לחינו מן הארץ כלנו א ארץ טובה ורחבה ארץ אשר ה' ידוש אוהב מיהאיה
 השנה ועד ארבת שנה ובכ"ן יחכה ה' לחנוכם וידבה בטובכם ויברך מעשה ידיכם ומכל צרה ועני צילתכם זכ"ל
 ואהם ה' ידוש אוהב מיהאיה

איגרת א, ברשות עזריאל נאור, ראש העין